

Mina lärofäder

Uppsala, Cambridge och verkligheten

AV GUNNAR HECKSCHER

Statsvetenskaplig Tidskrift inleder här en serie memoarbetade artiklar med samlingsrubriken *Mina lärofäder*. Det första bidraget i serien är författat av *Gunnar Heckscher* (f 1909).

Till tjänst för yngre generationer av StvT-läsare må här noteras några grundläggande data i Gunnar Heckschers karriär: fil kand 1927, fil lic 1932, fil dr 1934, allt i Uppsala, docent i statskunskap där 1933, i Stockholm 1941, rektor vid Socialinstitutet i Stockholm (1942) 1945-54, professor i statskunskap där 1948, vid Stockholms universitet 1958; riksdagsman 1957-65, högerns ordförande 1961-65, ambassadör i Indien 1965-70, i Japan 1970-75.

Svensk statsvetenskaplig metod på 1920- och 1930-talen låg mellan historia och rättskunskap. Det drag av politisk sociologi med anknytning till statistisk metod, som numera är så väsentligt, hade ännu inte börjat framträda i Sverige och knappast i andra länder heller.

Själv hör jag hemma i den äldre traditionen. När Statsvetenskaplig Tidskrift bett mig skriva något om mina lärare, finner jag att jag lärt så mycket av så många att det kan vara tvivel om jag över huvud taget hittat på något själv. Men också eklektiskt tänkande kan ju ha sitt intresse.

Tar jag inflytelserna kronologiskt får jag börja med min far Eli F. Heckscher, nationalekonom och framför allt ekonomisk historiker. Sedan kommer professor skytteanus Axel Bruswitz, andra inslag i mellankrigstidens akademiska Uppsala, Cambridgeprofessorn Ernest Barker och slutligen ämbetsmannen Arthur Thomson.

Kronologin håller naturligtvis inte. Till stor del rör det sig om parallella inflytelser, och i den mån jag kan tillräkna mig någon självständig insats består den kanske främst i att jag mot varandra avvägt olika, delvis motsatta och motsägelsefulla element i det intellektuella kraftfältet.

Påfallande när man ser tillbaka på mellankrigstidens samhällsvetenskapliga debatt är att där praktiskt taget inte fanns något inslag av marxism. Först långt senare fick jag anledning att ta ställning till marxistiskt tänkande. Under min studietid uppfattades marxismen i svenska samhällsvetenskapliga kretsar som en gammal kuriositet, föga mera aktuell än medeltida skolastik och långt mindre aktuell än Platon och Aristoteles.

I själva verket hade min far *Eli F. Heckscher*, allmänt ansedd som dogmatisk liberal, inte bara större kunskap om marxismen utan också större förståelse för den än någon annan av mina lärofäder. När jag efter att ha läst "Das Kapital" talade litet föraktfullt om att där ju inte egentligen fanns något som inte tidigare sagts av Hegel eller Ricardo replikerade han: "men du måste ändå erkänna att kombinationen visar stor originalitet". Det manade till eftertanke: hur många politiska ideologier har varit mera originella än så? Om den materialistiska historieuppfattningen brukade han säga, att felet med den inte var att den var materialistisk utan att den var *en* historieuppfattning – ett försök att tolka den historiska verkligheten enligt en enda princip.

Över huvud taget var det för den statsvetenskaplige sonen ovärderligt att få leva i ständig diskussionskontakt med den ekonomhistoriske fadern. Själv var han rastlöst sysselsatt med att analysera den ekonomiska och sociala utvecklingen i Västeuropa under de senaste århundradena. Han tröttnade aldrig att erinra om att politiken bara var ett bland många moment i utvecklingen och kanske inte det mest betydelsefulla. Detta var för honom nästan en principiell invändning mot statskunskapens traditionella problemställningar. Utan att alls ansluta sig till marxistisk historieuppfattning ville han understryka, att det bakom det politiska skeendet låg realiteter av annat slag, en ekonomisk och social verklighet som politikerna arbetade med men endast delvis kunde påverka och vars huvudsakliga drag de inte kunde förändra. Därför krävde han också ett tvärvetenskapligt betraktelsesätt: det gällde att studera samhällskun-

skap, inte bara ekonomi eller statskunskap. Tydligast framträder denna uppfattning i hans bok om merkantilismen.

Naturligtvis var meningsutbytet oss emellan inte helt ensidigt. Då skulle han snabbt ha tröttnat på det. Vad jag förebrådde min far ur vetenskaplig synpunkt var mest hans från den klassiska nationalekonomin ärvda, i mitt tycke överdrivna rationalism. Jag efterlyste en psykologisk och socialpsykologisk syn på människornas ekonomiska handlande och menade att vi som sysslade med författningshistoria och politisk historia hade större förståelse än ekonomerna för behovet att söka de verkliga motiven och drivkrafterna till enskilda människors men också till grupper handlande. I princip hade han och jag inte så svårt att bli ense på den punkten, men i tillämpningen skilde sig våra bedömningar ofta både i den historiska analysen och när det gällde samtida förhållanden och händelser.

Den store läraren i statskunskap och författningshistoria var naturligtvis *Axel Brusewitz*. Som vetenskaplig författare var denne föga produktiv, vilket till stor del berodde på att han personligen var ganska lat. Eftervärlden har därför kanske svårt att förstå hans insats. Men hans lärargärning var minst sagt imponerande, och för oss alla som sysslade med statskunskap i Uppsala betydde han utan all tvekan mer än någon annan.

Talet om Brusewitz' skola är därför befogat. Alla gick vi i skolan under honom, och oss alla betraktade han som skolelever i behov av undervisning. Också doktorander borde, tycktes han mena, av läraren erinras inte minst om vetenskapens elementa.

Det märktes inte minst på seminarierna. Han lät författare och opponent munhuggas med varandra och eventuellt ett par andra seminariedeltagare under en timme eller så, utan att själv gripa in i diskussionen och ofta till synes sovande. Sedan tog han ordet, gav en sammanfattning av diskussionen och en egen analys av problemen samt kanske ett omdöme om uppsatsen. Det var inte tal om att någon därefter skulle kunna yttra sig för att säga emot honom. Men vanligen fanns det heller ingen anledning till motsägelse.

Inställningen var inte ovanlig. Dåtidens professorer tyckte sällan om att bli motsagda. Men den tedde sig litet främmande för den som hemifrån var van vid en professor som inte fann samtalet intressant annat än om han blev motsagd.

Den skytteanske professors handledning och

omsorg var dock sannerligen inte begränsade till den formliga undervisningen. Ända fram till disputationen vakade Brusewitz ständigt över sina adepter, läste deras avhandlingar bit för bit i manuskript och korrektur, höll reda på dras förhävanden, uppmuntrade studieresor och arkivforskningar och glädde sig åt allt vad de kunde få fram. Men huvudsaken var naturligtvis att avhandlingarna blev färdiga, tryckta och ventilerade. Litet ironiskt brukade vi karakterisera hans livsfilosofi som att människan födes, disputerar och dör – vad som skedde dessemellan fann han mindre viktigt.

Vad var det då vi lärde oss i Brusewitz' skola? Det var mycket, och allt går inte att precisera. Men det mesta kan nog sammanfattas under tre rubriker: författningshistoria, grundlagskunskap och jämförande statskunskap.

Brusewitz var till sin utbildning historiker. Han fäste stort avseende vid den historiska källkritiken, utformad huvudsakligen enligt Leopold von Ranke och Kristian Erslevs grundsatser; det weibullska inflytandet kom senare och berörde honom endast ytligt, fastän han egentligen var misstänksam mot traditionerna från Harald Hjärne och därför kände stark sympati för Weibullskolan.

Det gällde, menade han, för dem som forskade i ämnet statskunskap att i största möjliga utsträckning samla in källmaterial, sammanställa det och värdera det. Att leta reda på belysande dokument, brevsamlingar och dagböcker var en väsentlig del av vårt forskningsarbete. Där kunde vi påräkna ständig uppmuntran och hjälp, inte minst i form av de efter tidens begrepp avsevärda forskningsanslag som vår professor skaffade fram, vanligen utan att underrätta oss innan pengarna var beviljade. När jag en gång i början av mitt avhandlingsarbete hade funnit några protokoll från statsrådsberedningens första verksamhetsår (1816) var han minst lika entusiastisk som jag. Men han krävde också att vi skulle kunna bedöma materialets tillförlitlighet och inte okritiskt acceptera samtida memoarförfattares, dagboksförfattares och brevskrivares påståenden eller det formella innehållet i protokoll och andra liknande handlingar. Hans egna studier i 1809 års grundlagsstiftning gav exempel på hur han ansåg att man borde gå till väga, och sämre förebild kunde man ha haft – även om hans slutsatser så småningom började framstå som kontroversiella i om i lärjungarnas ögon.

Mot omsorgsfullt klargjord historisk bakgrund borde man sedan analysera och bedöma svenska och andra grundlagar – inte genom språklig bok-

stavstolkning, utan i medvetande om statsskickets realiteter. Här låg konflikten med C. A. Reuterskiölds statsrättsliga doktrin, senare fullföljd av Halvar G. F. Sundberg. Vid grundlagarnas tolkning skulle enligt Brusewitz' mening alla tänkbara källor användas, inte bara själva författningstexten. Dessutom måste man vara medveten om att mycket i denna med tiden blivit döda bokstäver. Författningen sådan vi lärde oss att studera den var ett stycke politisk verklighet, i vilken själva paragraferna bara var ett element jämte flera andra.

Men det betydde inte att man kunde gå förbi det elementet. Vi lärde oss att man måste vara ordentligt förtrogen med grundlagstexterna, främst de svenska men också en del utländska. När jag skulle skriva min första proseminarieuppsats ålades jag att göra en kommentar till successionsordningen § 5, den numera upphävda bestämmelsen att prins av det kungliga huset förlorade sin arvsrätt till kronan om han gifte sig med enskild svensk eller utländsk mans dotter. Paragrafen hade blivit aktuell genom dåvarande kronprinsens, sedermera Gustaf VI Adolfs andra äktenskap, och vi hade att undersöka huruvida detta var godtagbart enligt grundlagens föreskrifter.

I båda de nämnda hänseendena fullföljde Brusewitz traditioner med gamla anor i svensk statskunskap. Redan innan han tillträdde den skytteanska professuren hade den författningshistoriska forskningen också övergått i forskning om hur det politiska livet gestaltats inom författningens ram. Det mest lysande exemplet var Leif Kihlbergs avhandling "Den svenska ministären", ventilerad i Uppsala under Brusewitz' företrädare Rudolf Kjellén. I detta hänseende vandrade den Brusewitzska skolan vidare på redan upptrampade stigar.

Nytt var däremot det komparativa författningsstudiet. I första hand gällde det att få bättre kännedom om viktiga främmande länders statsliv. Avhandlingar om Belgien, Frankrike, Norge, Schweiz och Tyskland (under Weimarrepubliken) arbetades fram. Också Danmark och Finland ingick i programmet, men de avhandlingarna blev aldrig färdiga. Dessvärre utgavs flertalet av dessa böcker på svenska och förblev därför tämligen okända i de berörda länderna. Brusewitz ansåg nämligen åtminstone till en början att "doktorsavhandlingarna är en del av Sveriges nationallitteratur" och därför inte borde publiceras på främmande språk.

Men det räckte inte att bara studera främmande länders statsskick. Man borde också jämföra dem. Det hade tidigare försökts av James Bryce i "Modern democracies" och av Karl Staff i "Det demokratiska statsskicket", en bok i vars tillkomst också Brusewitz medverkat. Självt försökte han sig inte på någon motsvarande större översikt. Men han gav ut ett par uppsatser med "typologiska" författningsstudier, och han krävde av lärjungarna att de vid studium av ett visst lands politik skulle göra utblickar och mer eller mindre direkta jämförelser med förhållandena annorstädes. Vissa av hans föreläsningar (i början av sin professorstid höll han sådana) hade komparativ uppläggning, och detsamma gällde våra omfattande litteraturstudier, redovisade i grundliga och inträngande tentamina. När jag sedan i mitten av 1950-talet kom att syssla med den komparativa statskunskapens metod hade jag dessa erfarenheter att falla tillbaka på.

Under en del av sin verksamhetstid intresserade sig Brusewitz för en tidigare knappast uppmärksammas sida av den politiska utvecklingen, nämligen de aktiva politikernas sociala ursprung och bakgrund. Både de nordiska ländernas statsråd och den svenska riksdagens sociala sammansättning under olika perioder lät han lärjungarna analysera ur den synpunkten. Forskningsresultatets värde var i och för sig diskutabelt. Det blev aldrig mera än personstatistik, och vad det sociala ursprunget till äventyrs kunde ha betytt för vederbörandes politiska handlande undersöktes knappast. Likväl var studier av detta slag en intressant nyhet. De förebådade en mera socialhistorisk syn på politiken, också om det först var senare, och till att börja med inte i Uppsala, som denna slog igenom och småningom motiverade en också samtidsinriktad politisk sociologi.

Doktrinhistorien var det svagaste momentet i Brusewitz' forskningsundervisning. Visst lärde vi oss på något sätt att genomskåda politiska slagord, men främst var det ändå fråga om "allmän statslära" i Georg Jellineks, Simon Boëthius' och Hans Kelsens tappning: komparativ begreppsanalys med syfte att få fram fasta och användbara referenssystem som var semantiskt godtagbara. Doktrinerna som historiska fakta, "ideologier", kunde visserligen flyktigt skymta i undervisningen, men de intog ingen framträdande plats. Inte heller uppmuntrades någon lärjunge till egen forskning på detta område. De

politiska partierna studerades i första hand som parlamentarismens och demokratins verktyg, inte ur synpunkten av vilken samhällsåskådning de företrädde.

Antagligen finns det flera förklaringar till att det blev så. Särskilt Boëthius hade så starkt betonat statsteoriernas historia att t. o. m. hans lärjunge Brusewitz tröttnat på den, och Rudolf Kjelléns luftiga konstruktioner var något av det värsta hans efterträdare visste. Dessutom var Brusewitz visserligen intresserad av de idéer som kommit till uttryck vid grundlagsstiftandet men knappast av deras roll i den fortsatta politiska utvecklingen.

Detta i sin tur sammanhängde med ett annat drag i hans vetenskapssyn. Han menade att det parlamentariskt-demokratiska statsskicket alltid och överallt varit och var det riktiga politiska systemet – utan något citationstecken kring ordet riktiga. Att så var fallet borde ett statsvetenskapligt studium kunna bevisa. Själv kom jag i konflikt med honom under arbetet på min doktorsavhandling om kung och statsråd under Karl Johans och Oscar I:s tid, därför att jag varken kunde eller ville utveckla en sådan argumentation.

Vi som tillhörde Axel Brusewitz' skola beundrade vår lärare, men vi var inte okritiska mot honom. Av många skäl tog kritiken sällan formen av öppen opposition, men vi fullföljde vårt forskningsarbete på egen hand också när vi var medvetna om att han egentligen ville föra in oss på andra vägar. Gunnar Hesselén och Edvard Thermanius hade börjat sina licentiatstudier innan Brusewitz blev professor. Elis Håstad och jag kom senare, men också vi vakade svartsjukt över vår självständighet. Det var ingenting som läraren uppmuntrade, men han fick finna sig i det.

Den statsvetenskapliga kamratkretsen sammanträlade inte bara på seminarierna och Statsvetenskapliga Föreningen, med efterföljande postseminarier och andra samkväm långt in på nätterna, utan väl så mycket i formlös personlig samvaro utan läraren. Där lärde vi av varandra, och detta innebar ett korrektiv mot Brusewitz' dominans.

Ett annat korrektiv var de andra inflytelser som nådde oss i dåtidens Uppsala. *Georg Andrén* var docent när jag började mina studier. Han hade konkurrerat med Brusewitz om den skytteanska professuren, och mellan dem rådde ingen vän-

skap. När jag som nykommen, oskuldsfull recentior berättade för professorn att jag också gick på docenten Andréns föreläsningar blev svaret att det ju var onödigt.

Dock fortsatte jag, och det berodde ursprungligen på att Andrén gav en så fängslande framställning av brittisk parlamentarism, ett ämne som alltid intresserat mig. Det skedde inför ett auditorium som bestod av Håstad, mig och en eller två därutöver. Så småningom gick han över till ett annat ämne, och de andra åhörarna försvann en efter en tills jag blev ensam och föreläsaren kallade auditoriet för du. Utanför föreläsningssalen fortsatte samvaron, och den var ännu mycket mera lärorik än föreläsningarna, om också ur andra synpunkter.

Andrén hade varit Rudolf Kjelléns älsklingslärjunge, men av Kjelléns romantiska fantasier och yviga spekulationer hade han inte medfört någonting. I den delen var han nära nog lika kritisk som Brusewitz. Däremot var han i motsats mot denne mycket väl orienterad i den tyska statsrättsliga och statsfilosofiska tankevärlden. Föreningen av denna lärdom med kunskapen om praktisk politik och personligheter i Storbritannien var fascinerande.

Ännu viktigare var att Andrén därutöver hade praktisk erfarenhet av svensk politik. Redan när han var ung docent hade han kommit in i riksdagens andra kammare på ett osäkert högermandat i Uppsala län och nästan genast vunnit ett visst förtroende hos Arvid Lindman, liksom hos andra medlemmar av andrakammarhögern. Därför visste han en hel del om vad som skedde i det som syntes ske inom svensk riksdagspolitik, och den kunskapen var han mer än villig att dela med sig av. För mig som ung student betydde detta att statskunskapen levandegjordes på ett annat sätt än vad ens Brusewitz kunde åstadkomma i sin undervisning. Av Andrén lärde jag att något så ogripbart och odefinierbart som politiskt omdöme måste eftersträvas också vid det vetenskapliga studiet av politiken. Den som inte kan sätta sig in i hur politikerna och deras uppdragsgivare reagerar kommer lätt att missförstå vad som står i de dokumentariska källorna.

Naturligtvis gällde det också doktrinernas roll. Andrén var doktrinhistoriker, inte dogmatiker. Men på det området, liksom i fråga om allmän vetenskaplig metodlära, fanns i 1920- och 1930-talens Uppsala ett annat inflytande av allt över-

skuggande betydelse. Det kom från Axel Hägerström och Adolf Phalén, vad som brukar kallas den *hägerströmska skolan*.

Ursprungligen hade jag tänkt ta med filosofi i min examen, och jag fortsatte att gå på de båda filosofiprofessorernas föreläsningar ännu en tid sedan jag slagit den tanken ur hågen. Men det var knappast huvudsaken. Oavsett om man följde deras undervisning eller ej satte den hägerströmska skolans problemställningar sin prägel på forskningen i dåtidens Uppsala, direkt eller indirekt i nästan alla vetenskaper inklusive de exakta naturvetenskaperna. För samhällsvetaren var två moment därvid av särskild betydelse.

Det ena var begreppsanalysen. Alla filosofiska skolor sysslar ju med precisering av begreppens innebörd, delvis i form av semantisk fingranskning. Därvidlag var hägerströmarna inte originella. Men de drev den kritiska granskningen längre än de flesta andra. Typisk var Phaléns kritik av den kantianska kunskapsteorin, där han lika lågmält som nedgörande sökte visa att den förde ut i en infinit regress. Det var en metod som lika väl kunde användas vid studiet av andra tankar och teorier, t. ex. inom samhällsvetenskaperna. Gunnar Myrdal tillämpade den inom nationalekonomin, och ehuru statskunskapen inte kan uppvisa några däremot svarande undersökningar blev det snart nog klart för oss att "allmän statslära" i dittills vedertagen mening inte var något givande studieområde. Jellinek och Esmein kunde i den delen avskrivs, och inte ens Kelsen kunde te sig särskilt intressant.

Ännu viktigare var uppfattningen om värderingarnas, de s. k. värdeomdömenas intellektuella beskaffenhet. Hägerström klargjorde att värderingar fundamentalt skiljer sig från egentliga omdömen därigenom att de i grunden utgör känslottringar och därför inte kan vara sanna – men inte heller osanna. Detta gäller, framhöll han, även om de rent språkligt utformats som påståenden i sak: "Älskaren förliknar det älskade föremålet vid en ros eller en lilja, fastän hon icke har någon av de egenskaper som utmärka en sådan".

För idéhistoriens och doktrinhistoriens studium var detta av grundläggande betydelse. Det befriade vetenskapsmannen från att ta ställning till frågan om ideologierna var "riktiga", eftersom ett sådant ställningstagande ändå aldrig kunde vara giltigt för någon annan än honom

själv. Studiet kunde begränsas till ett konstaterande av att ideologier med det eller det innehålllet faktiskt existerade eller existerat, att de påverkade eller påverkade den politiska utvecklingen på visst sätt och att de var eller inte var konsekvent utformade.

I sistnämnda hänseende fanns emellertid ett svårt problem. Om värderingar och motsvarande uttalanden inte utgjorde påståenden som kunde vara sanna eller falska, var det då över huvud taget möjligt att infoga dem i ett logiskt sammanhang? Kunde en ideologi vara logisk eller ologisk? Var det möjligt att ur en värdering-/ideologi i förening med ett sant eller falskt påstående om verkligheten dra några som helst slutsatser t. ex. om det praktiska handlandet? De ortodoxa hägerströmarna förnekade den möjligheten, vilket för vår del skulle ha inneburit att inte bara allmän statslära utan också politisk idéhistoria hade blivit ointressant. Den som löste problemet åt oss var Ingemar Hedenius i skriften "Om rätt och moral". Det skulle föra för långt att här återge hans resonemang. Det skänkte oss emellertid stor lättnad.

Axel Brusewitz brydde sig aldrig om att tränga in i den sortens filosofiska resonemang, men det är karakteristiskt att han i de akademiska striderna gick emot Phaléns lärjungar och i stället understödde den logiskt grumlige Anders Karitz. Där bakom låg till stor del rent personliga affekter, men kanske också en instinktiv reaktion i sakfrågorna. Värderrelativismen passade inte in i Brusewitz' tänkande. De liberala värdena var för honom tveklöst riktiga och fick inte ifrågasättas. Också Herbert Tingsten, som däremot var väl förtrogen med Hägerströms och Phaléns filosofi, sökte komma ifrån relativismen. Med stöd av Hedenius' nyss nämnda tankar kunde han koncentrera sig på immanent kritik av ideologierna och lyckades i fråga om den ena efter den andra av dem utan större svårighet påvisa brister i det logiska sammanhanget. Av ett eller annat skäl kom han emellertid aldrig fram till någon sådan logisk analys av den politiska liberalismens idébyggnad. Den ekonomiska liberalismen hade ju Myrdal tagit hand om.

1929–1930 fick jag tillfälle till ett läsårs studier i Cambridge. Det gamla universitetets två största namn på det samhällsvetenskapliga området var då nationalekonomen John Maynard Keynes och historikern George Macaulay Trevelyan. Jag lyssnade ibland på Trevelyan's föreläsningar och

fick besöka Keynes' nationalekonomiska diskussionsgrupp – det senare underlättades av att jag tillhörde hans college, King's. Men den lärare jag arbetade under var *Ernest Barker*.

Barker var i sitt slag en lika särpräglad figur som Brusewitz. Ursprungligen hörde han hemma i Oxford, och därifrån hade han medfört en vidsträckt och grundlig klassisk lärdom, som han generöst förutsatte att också studenterna var i besittning av. Efter hand hade hans intresse förskjutits till idéutvecklingen under engelskt 1700-tal, och därvid intresserade han sig särskilt för Edmund Burke.

Det var karakteristiskt för den tidens Cambridge att där egentligen inte fanns någon undervisning för studerande som avslutat studierna för sin grundläggande universitetsexamen. Barker fick jag därför möta dels i hans offentliga föreläsningar, dels i den personliga handledning som ju också är en brittisk universitetstradition.

Föreläsningarna var magnifikt värtaliga men inte alltid logiskt precisa. Ofta gav de mera underhållning än undervisning, men Barker visste att använda formuleringar som etsade sig in i minnet och som ibland vid närmare eftertanke befanns ha ett gediget innehåll. I den personliga handledningen var han däremot anspråkslös, nära nog ödmjuk, och lika villig att lyssna som att tala själv. Hans sätt att handla var engelskt okonventionellt: den första bok som anbefalldes åt den nykomne svenske studenten var Galsworthy's Forsyte Saga. Men det var heller inte någon dålig introduktion till brittiskt samhällsliv.

Vad Barker lärde mig var emellertid framför allt ett sätt att studera politisk idéhistoria. Visst hade han djup filosofisk lärdom och beläsenhet inte bara i Platon och Aristoteles utan också i Hume, Berkeley, Green och Bosanquet. Men den filosofiska aspekten fick aldrig bli huvudsak. Som han såg idéhistorien hade den ständigt anknytning till politikens realiteter. Idéerna studerades i sin egenskap av politiska instrument, idédebatten som ett led i den politiska maktkampen. Marxist var han visserligen minst av allt, och hans motsatsförhållande till Harold Laski är välkänt. Därför var det för honom inte alls fråga om någon ideologisk överbyggnad på ekonomiskt betingad klasskamp, utan om en lång rad olika spänningsfält där idéerna kunde göra sig gällande. Men lika fullt var det fråga om politisk makt.

Några internationella utblickar förmedlade

Barker däremot knappast. Han intresserade sig egentligen bara för det antika Grekland och de senaste århundradenas England. Paralleller med Kant och Hegel fick man skaffa sig på andra håll.

Starkt tilltalande var den respekt för lärdom och kunskap som följde honom genom hela livet. När jag många år efter studietiden i Cambridge träffade honom sista gången var han 82 år gammal. Då beskrev han sin situation så här: "Nu när jag har fyllt åttio tycker jag att jag inte behöver skriva böcker längre. Nu kan jag läsa. Jag har börjat läsa om Aristoteles."

Också i Cambridge fanns en statsvetenskaplig kamratkrets. Just det år då jag var där föll det sig så att mot vanligheten flera "graduate students" arbetade under Barker. Vi kallade oss "The Cosmopolitan Society": en engelsman, en skotte, en nyzeeländare, en amerikan, svensken Heckscher och tidvis en kines. I brist på doktorandundervisning höll vi våra egna sammankomster en gång i veckan med regelrätt diskussion av uppsatser, och ibland besökte oss Barker. Ämnena för våra överläggningar växlade med deltagarnas intressen och någon enhetlighet kunde vi därvidlag inte ens eftersträva. Till mina egna bidrag hörde en uppsats om parlamentarismens utformning i det samtida Japan; det var innan militärerna brutit utvecklingen mot västerländskt styrelsesystem.

Det vetenskapliga intresset var levande hos oss alla. Mest som en kuriositet kan nämnas att fyra av de sex (alla utom skotten och kinesen) med tiden blivit professorer. Amerikanen gav mig för övrigt den första kontakten med förvaltningskunskap (public administration) som ett icke-juridiskt element i statskunskapen. Det var något som ingen hade hört talas om i Sverige vid den tiden.

Det dröjde länge innan jag själv kom in på förvaltningskunskapen. Dessförinnan hade jag hunnit med två besök i Förenta Staterna. Första gången reste jag som Sverige-Amerika-stiftelsens stipendiat 1937–1938 med uppgift att inhämta något om hur den amerikanska universitetsundervisningen i statskunskap var beskaffad. Där ingick också förvaltningskunskap, men det var inte huvudföremålet för mitt intresse. Mera spännande fann jag Edward S. Corwin's rättsfallsövningar i Princeton, låt vara att jag med tiden kom till insikt om att hans metod kunde tillämpas också på rena förvaltningsfall utan

rättsliga aspekter. Det andra besöket kom tio år senare: sommaren 1948 var jag gästprofessor vid University of Chicago, men inte heller då var förvaltningen mitt huvudintresse.

Däremot skaffade jag mig med tiden en viss praktisk förvaltningserfarenhet, dels som rektor för socialinstitutet i Stockholm och dels genom olika offentliga uppdrag. På socialinstitutet fick jag också samarbeta med den jag betraktar som den siste men ingalunda den minst betydelsefulla av mina lärare.

Arthur Thomson hade disputerat i statskunskap i Lund på en avhandling med titeln "Grundskatterna i den politiska diskussionen efter 1809. Del I". Den handlade föga om grundskatterna eller den politiska diskussionen och fördes nätt och jämnt fram till 1809. Däremot var det en sällsynt fin studie i 1700-talets svenska agrarhistoria. Sedan hade han i tur och ordning blivit docent, undervisningsråd, socialdemokratisk riksdagsman, landshövding och under kriget chef för arbetsmarknadskommissionen. Till slut blev han som bekant universitetskansler.

Thomson var en sällsynt duglig och framgångsrik ämbetsman. Trots för många stötande drag av auktoritär maktutövning och fåfänga hade han i hög grad förmågan att effektivisera och även ofta entusiasmera sina medarbetare. Han var inte bara en "intuitiv" chef utan reflekterade dessutom mycket över det administrativa arbetets art och villkor inte minst när det gällde beslutsformerna. Han hyste ett levande vetenskapligt intresse och fortsatte att forska både parallellt med ämbetsmannaverksamheten och senare långt in i pensionsåldern. Också andras vetenskapliga insatser kunde han värdera högt, åtminstone i princip. Han brukade säga att "en filosofie doktor kan användas till vad som helst, inte därför att doktorsgraden skulle bevisa någon *intellektuell* kapacitet, men därför att det är ett *karaktärsprov* att kunna arbeta med en enda uppgift under flera år innan man ser vilket resultatet kan bli".

Vårt samarbete på socialinstitutet, där han var styrelseordförande, och i socialutbildningssakkunniga, där han var ordförande och jag ledamot och sekreterare, gällde naturligtvis delvis institutets förvaltning. Men därutöver höll vi på med frågor rörande förvaltningsutbildning, både den som ingick i institutets socionomutbildning och den som meddelades vid universiteten. Dessutom fick jag lära mig åtskilligt om hans egen

administrativa verksamhet. Det gällde först arbetsmarknadsverket, men senare fick jag tillfälle att under kontakt med honom studera arbetet vid länsstyrelsen i Malmö. Det gav kunskap om olika aspekter av förvaltningsverksamheten, och det gav mersmak – lust att ta reda på hur denna gestaltade sig på andra håll.

Det är inte lätt att klart precisera vad jag lärde mig av honom, delvis därför att samarbetet inefattade både praktiskt arbete och principiell diskussion. Viktigast var dock ganska säkert insikten om att formella befogenheter och beslutsformer ofta har rätt litet med verkligheten att göra och att man därför inte får veta särskilt mycket om de verkliga maktförhållandena inom en administration genom att läsa instruktioner, arbetsordningar eller in- och utgående skrivelser och andra dokument.

Den verkliga beslutanderätten delegeras sålunda i mycket större utsträckning än handlingarna visar, och en chef som i likhet med Thomson har personlig auktoritet vet mycket väl när han kan eller inte kan skriva under ett papper utan att läsa igenom det. Å andra sidan är han lika förtrogen med skilda metoder att dirigera och kontrollera sina underlydande också när beslutanderätten formellt delegerats till dem.

Det stod tack vare vad Thomson lärde mig alldeles klart att just beslutsfattandet var den centrala punkten i förvaltningsarbetet. I praktisk tillämpning visade han mig också betydelsen av den beslutsform åt vilken jag givit namnet "enråddighet i plenum": chefen lyssnar på sina medarbetare, ger var och en en möjlighet att komma till tals, tar intryck av argumenten också om de går emot den mening han ursprungligen hyst – men tar i sista hand ansvaret att fatta beslutet och stå för det. Utmärkande för Thomsons ämbetsmannagärning var just att han aldrig skydde detta ansvar och att han dels utåt höll sitt folk om ryggen oavsett om han faktiskt ansåg dem ha handlat riktigt eller ej, dels hetsigt och envist kämpade för verkets självständighet i förhållande till departement och regering. Därför kunde han i gengäld påräkna medarbetarnas lojalitet också när de var kritiska mot hans sakständerpunkter. I dessa delar motsvarade han nära nog idealbilden av en självständig svensk ämbetsman, och redan detta gjorde honom nästan personligen värd ett förvaltningsvetenskapligt studium.

Det slags statskunskap som jag av dessa läro-

fäder fördes att syssla med – och vars metod i många stycken bygger på Max Webers tankar, ehuru jag först mycket sent kom i kontakt med dessa – är ingen exakt vetenskap. Det ligger kanske rentav något i vad brittiska statsvetare ibland brukade formulera med orden "political science is not a science, but an art". Endast sällan är det möjligt att behandla det material som här kommer i fråga med matematisk eller eljest naturvetenskaplig metod. Framställningen måste byggas på fakta som till sin natur är en smula obestämda eller i varje fall kan tolkas på olika sätt. Med utgångspunkt därifrån får man sedan föra något som liknar vad Evert Vedung kallar "det rationella politiska samtalet", ehuru inte med syfte på handlingslinjer utan bara i avsikt att analysera verkligheten.

Arbetsresultaten blir nästan aldrig slutgiltiga utan tjänar som utgångspunkt för fortsatt diskussion, kanske på grundval av nytt material. Den som dragit vissa slutsatser i sitt arbete får utan knot finna sig i att dessa efter hand revideras av andra forskare. I bästa fall kommer man slutligen fram till något som liknar consensus.

Så har kanske blivit fallet efter de heta polemikerna om tillkomsten av 1809 års regeringsform. Kanske får vi så småningom en liknande debatt om de nya grundlagarna: varför det blev totalrevision och inte bara partiella förändringar, hur de senaste årtiondenas olika grundlagsstiftare resonerade, vad de avsåg och hur avsiktarna kan anses återspeglade i författningstexten. Inte heller sådana bedömningar lär bli okontroversiella. Men de är i likhet med åtskilliga andra likartade studier värda att genomföras. Den "gamla" statskunskapen har enligt min mening alltså uppgifter att lösa.

Men vilken statskunskap det än är fråga om står sanningskravet självfallet i förgrunden, och därmed strävandet efter en objektivitet som aldrig kan uppnås till fullo, men som ändå måste framstå som ett ideal. När man som jag inte bara studerat politisk vetenskap och förvaltningskunskap utan också under rätt långa perioder, delvis samtidigt med det vetenskapliga arbetet, utövat politisk och administrativ verksamhet har man oavbrutet ställts inför frågan hur teori och praktik skall kunna förenas hos en och samma person. Den vanliga frågeställningen är då i vad mån den vetenskapliga objektiviteten blir lidande på det praktiska arbetet med att förverkliga vissa syften.

Det kan aldrig nog ofta understrykas att det är omöjligt att frigöra sig från sina värderingar och vara helt opartisk. Men det gäller oss alla, oavsett om vi är politiskt aktiva eller bara röstar vid allmänna val, läser tidningar och diskuterar dagshändelserna med våra vänner. I själva verket borde det för den som är politiskt aktiv vara lättare och inte svårare än för andra att identifiera sina värderingar och försöka rensa sitt vetenskapliga tänkande från deras inflytande i stället för att antingen ledas av dem eller försöka överkompensera dem. Visserligen erfordras då en viss personlighetsklyvning, men den behöver inte vara omöjlig.

I vad mån jag själv lyckats eller misslyckats därmed får andra avgöra. Försökt har jag i varje fall, och i yngre år, då mina åsikter inte var så allmänt kända, kunde jag rentav göra det till en sport att låta mina elever gissa om dem. Gladdast blev jag när de gissade fel.

Sådana strävanden – hur pass framgångsrika de sedan kan ha varit – underlättades främst av den hägerströmska skolans lärdomar: att skilja mellan omdömen och värderingar och fastställa vad som hörde till den ena och till den andra kategorin. Också Georg Andrén och Arthur Thomson, som båda hade praktisk erfarenhet ovanpå den vetenskapliga skolningen, kunde därvidlag lära mig mycket.

Däremot var varken Axel Brusewitz eller Ernest Barker egentligen riktigt medvetna om problemet. De snuddade snarare vid uppfattningen att deras egna värderingar var vetenskapligt grundade. Inte heller min far var alldeles främmande för dylika böjelser. Särskilt under det skede av sitt liv då han verkade på den nationalekonomiska teorins område och samtidigt kunde rådfrågas av regeringen eller andra politiker var han ibland obenägen att hålla de olika funktionerna isär. Och t. o. m. när han senare koncentrerade sig helt på den ekonomiska historien var hans infallsvinkel ibland "fabula docet", att historien kan visa vad samtiden har att rätta sig efter och bör studeras ur den synpunkten. Ibland kunde vi ha vänskapligt intensiva diskussioner om den saken.

Politiskt arbete kan också befrukta den vetenskapliga forskningen. När jag på sin tid började arbeta med spörsmål rörande statens och organisationernas inbördes relationer och det svenska organisationsväsendets struktur kom initiativet inte från någon av mina vetenskapliga lärofäder, utan intresset växte fram med ut-

gångspunkt från diskussioner inom högerpartiet om tredje mans rätt i arbetskonflikter och om korporatismen.

Men man kan också vända på problematiken. Hur går det för en ärligt syftande vetenskapsman som också vill vara en ärligt övertygad politiker? I den senare egenskapen får han inte tveka om den absoluta giltigheten av de värderingar som utmärker honom och hans parti och som han vill förmedla till allmänheten. I den förra egenskapen måste han däremot betrakta de politiska värderingarna, inklusive de egna, som objekt för studium, analys och kritik.

En sak är att de slagordsmässiga och förenklade formuleringar som en politiker måste använda för att nå en bredare allmänhet inte överensstämmer med vetenskapligt språkbruk. Det är inte så farligt. Det går att välja olika uttrycksätt för de olika saker som skall uttryckas. Men när det gäller innehållet finns det allvarigare problem. Ett samvetsgrant vetenskapligt studium kan inte bara visa att en viss politisk ståndpunkt, till vilken man själv eller meningsfränderna ansluter sig, är logiskt osammanhängande eller oförenlig med andra uttalade mål. Så gick det för mig i fråga om både tredje mans rätt och småsparandet på statsbudgeten. Men det vi-

sa därutöver nästan alltid att problemställningarna är invecklade och att verklighetsbedömningen måste nyanseras även när den äger rum utifrån en fast värderingsgrundval. Därifrån är steget inte långt till insikt om att ingen av två eller flera politiska motståndare har vare sig helt rätt eller helt orätt. Och den insikten kan minska politikerns förmåga att övertyga de tveksamma, liksom den kan undergräva förtroendet hos medarbetare och andra meningsfränder.

Under ganska lång tid var det gott om professorer och förutvarande professorer i svensk politik: Hjalmar Hammarskjöld, Pontus Fahlbeck, Harald Hjärne, Rudolf Kjellén, Nils Edén, Ernst Trygger, Nils Alexanderson, Östen Undén, Vilhelm Lundstedt, Gösta Bagge, Georg Andrén och Bertil Ohlin, för att nämna ett dussin av dem. Nu för tiden är de mera sparsamt förekommande. Det beror knappast på att vetenskapsmännen i renlärighetens intresse håller sig borta från politiken. Orsaken är snarare att politikerna inte är förtjusta i professorer. Kanske är det med dagens förutsättningar svårare för vetenskapsmannen att bli verklig politiker än vad det är för politikern att förbli vetenskapsman.